

ПИСМА НА ВЕСА ГЕНЕВА ДО ДИМИТЪР ДИМОВ В ИСПАНИЯ

ЕКАТЕРИНА ИВАНОВА

Писмата, които Веса Харизанова-Генева е изпращала на сина си — писателя Димитър Димов, в Испания, музеят „Димитър Димов“ получи от Мадрид през 1975 г. след продължително издирване. Те се оказаха съхранени от Милен Берберов, комуто е било поверено имуществото на българската легация в Испания след скъсването на дипломатическите отношения между двете страни през септември 1945 г. От началото на 1943 г. до началото на 1944 г. Димитър Димов, асистент във Ветеринарномедицинския ф-тет на Софийския университет, е на специализация в знаменития мадритски институт „Рамон-и-Кахал“. Малко преди да тръгне обратно за България, Димов оставя временно в легацията една доста голяма каса с книги, тъй като поради трудния и рискован път през Европа в края на Втората световна война се оказало невъзможно да я вземе със себе си. Сред книгите очевидно е била скътана и кореспонденцията му.

От датировката и съдържанието на писмата се вижда, че това е цялата или почти цялата кореспонденция на Веса Генева. Разполагаме с 23 нейни писма и едно на дъщеря ѝ Людмила (приложено е към писмото на майката от 11. II. 1943 г.). Първото е от 26. I. 1943 г. — деня, в който Димитър Димов пристига в Мадрид и изпраща радиograma. Последното е датирано 21. XII. 1943 г. Допустимо е повече да не му е писала, тъй като е предстояло отпътуването му. Осигурила му е вече парите за обратния път, а може би е получила и категоричното му съобщение, че няма да продължи специализацията си (както му предлагали институтът „Кахал“ и Софийският университет), а е решил да се върне. Не е изключено обаче след тази дата да са последвали още едно-две писма, които Димов е задържал у себе си или не е успял да получи. Едно от запазените 23 писма (с дата 30. IV.) не публикуваме поради строго интимния му характер и позоваванията на живи хора. От писмото с дата 5. III. е останал само първият лист.

Всички писма са написани с мастило на обикновена хартия и носят знака на испанската цензура. Почеръкът е средно тежък за разчитане. Повечето затруднения произтичат от небрежността, ускореното темпо и нервното състояние при писането. Предполага се и добро познаване на стария правопис и механизмите на някогашното ръкописно писмо. Облекчават работата също знанията на конкретни подробности от биографията на писателя.

Първото впечатление от писмата на В. Генева е пълно пренебрежение към формата, липса на всякаква внимание към естетическото им оформление. Това обстоятелство изненадва, тъй като тя е известна със своя изискан вкус към външност и маниери. Тук обаче нени основен поведител са тревожното напрежение и постоянното бързане. Поле адресантката почти не оставя, новият ред винаги може да се определи със сигурност, не се спазват никакви принципи за въвеждането му. Много често последният елемент на крайната буква или точката са удължени и се възприемат като тире. Срещаме недонписани думи и зачерчавания. Числата обикновено се отбелязват с цифри. Дублетните форми при съкращенията се смесват непрекъснато. Чуждите думи са предадени на латиница според моментното хрумване. Почти всяко останало свободна място на хартията е използвано допълнително.

Правописните правила се спазват безсистемно и непоследователно. Те очевидно са познати на авторката, но остават извън вниманието ѝ, липсват ѝ трайно изработени навици за тяхното прилагане. Препинателните знаци са нахвърляни твърде безразборно. Подчертан приоритет имат тиретата и многочията. На някакво демонстративно пренебрежение са подложени запетайките.

С оглед предназначението на настоящата публикация правопсът е осъвременен и коригиран. Оставени са само някои характерни особености. Запазени са и отделни типични говорни белези. На места е изчистено претоварването с препинателни знаци. Възпроизведени са подчертаванията.

Във формалните белези на писмата се оглежда едно твърде хаотично изложение. То следва говоримата набързо подадена реплика. Стилът е експресивен, с много инверсии, полутелеграфически въпреки разточителността на думите. Всичко това на пръв поглед влиза в противоречие с образа на оная В. Генева, която познаваме като значително извисена в духовно отношение личност на фона на своето време. Същевременно обаче е явно отражение на нейния характер. Непретенциозността, „домашната“ атмосфера на тези писма са неочекувано богатство, защото ни поднасят изживяването и мисълта спонтанно, естествено и неподправено, като дълбоко откровение, при това в един момент на кулминационно напрежение, когато въртящото се с главоломна бързина колело на събитията помита хора, градове, държави, идеологии.

Ние не разполагаме с по-достоверен и непосредствен документ за психологическата характеристика на майката на големия български писател от тези писма. Чрез тях тя ще остане в историята на нашата литература като едно от най-ярките олицетворения на майчинството — прлина с разперени криле, зорко бдяща всичко да предвиди, всичко да направи, да даде всичко. Необикновена емоционална ангажираност. Всеотдайност, която не знае граници и не би се поколебала пред никаква жертва. Дълбоко изстрадана любов, в чиято стихия горчивината, обидата и мъката остават винаги подвластни на компромиса и опрощението. Вледеняващият страх от дебишещо нещастие, болезнената връзка на нейното майчино чувство с фатализъм и дълбока религиозност са последица от лиз трагически обстоятелства в собствения ѝ живот и в живота на нейните близки. Знаменателното тук е, че под ръководството на тази силно вярваща майка израства един от най-ярките отрицатели и разобличители на религията в българската литература. В същото време, когато според писмата на В. Генева Д. Димов носи в багажа си нейните „иконки“, той по сведения на испанския му приятел, известния днес писател Х. Е. Сунига, се е проявявал като атеист.

Всепризнатото благодумие на В. Генева липсва в писмата ѝ. Занимават я преди всичко тежки и неприятни делнични проблеми, при това несигурността на пощата налага многократно връщане към тях. Пределно ясно е обаче, че решаването на тези проблеми е само средство към големата цел — културата, литературата, науката. Духовният кръгозор на личността има своите безспорни материални предпоставки. Ето защо с такъв драматизъм отекват проблемите на материалното битие в душата на майката. За нея те са въпрос на живот и смърт и в преносния смисъл на думите, на ограничено или пълнокръвно съществуване, на изпуснати неповторими възможности или на докрай използвани обстоятелства. При това позициите ѝ са максималистични, разбирането ѝ за смисъла на човешкия живот — на завидна висота, убеждението ѝ в творческите възможности на нейното дете — непоклатимо. Тази увереност и поривиста устременост към бъдещето на места преливат в наивни опити да се повлият върху самочувствието на твореца при първите му крачки, да се утвърди неговото доверие в себе си и в оценката на обществото за него, да му се помогне да превъзмогне несигурността и се окрили за нов творчески полет. Но те са обясними и оправдани. Можем само да съжаляваме, че трескавата борба за преодоляване на материалните затруднения не е позволила на тази забележителна жена да се отпусне в спокоен размисъл, свързан с духовните потребности, тежния и проекти на семейството, както и със собствените усилия и намерения на Д. Димов в областта на художествената литература. В замяна на това обаче обстоятелствата, оформили писмата по този начин, са продиктували някак изключително силни, извисяващи се до пророчество моменти, които ще останат в златния фонд на нашата литература. Трябва да отбележа, че стилините особености на тези пасажки разкриват не само темперамента и културното ниво на майката, но са повлияни и от традицията. Една сравнителна съпоставка би потвърдила това.

Епистолярното наследство е измежду най-ценното документално богатство, наследено от миналото. Неизброими са областите, в които то дава своя принос. Много богати на ценни сведения за Д. Димов са и писмата на В. Генева. Колкото по-подробно познаваме житейската и духовната биография на писателя, толкова повече се разширяват техните информативни граници*. Ще обърнем внимание само върху няколко момента.

* Вж. Е. К. Иванова. Страници от живота и творческия път на Димитър Димов. С., НК, 1981.

Животът твърдо се е съпротивлявал на Д. Димов от първия до последния му ден. Всичките му успехи и достижения са плод на пословично упорство и трудолюбие, насочено в две толкова различни области — художествената литература и ветеринарната медицина. Особено мъчително е било началото на неговия път.

Публикуваните писма рушат предубеждението за принадлежността на семейство Геневи (Руси Геневи е вторият баща на Д. Димов) към силните на деня социални среди. Те определено говорят за трудното и многостепенно домогване до влиятелни лица в обществено-политическите и литературните кръгове като необходима опора в процеса на себеосъществяването. За целта се използват посредничеството, препоръките, роднинските връзки. Долавя се голямата роля, която е играл в това отношение Ив. Харизанов, виден юрист и общественик, главна опора за семейството на своята сестра.

Писмата на В. Генева хвърлят светлина и по въпроса за специализацията на Д. Димов във „Франкова“ Испания — нещо, което на времето будело твърде много подозрения и с което се е спекулирало. За Испания начеващият учен и писател замества благодарение амбициите на своя научен ръководител проф. Москов до квалифицирани кадрите си, на познанията му и това на Теофана Калчева с испанския пълномощен министър у нас г-н Паленсия. В мадридския институт „Рамон-и-Кахал“, който му отпуща нищожна стипендия, Димов усвоява новата и трудна методика за импрегниция на нервномозъчни клетки и влакна със златни и сребърни соли. С помощта на допълнителни усилия и познания В. Генева успява да прибави към стипендията на сина си и заплатата му в испанска валута. Събрани заедно, двете суми му осигурили вече едно сносно съществуване.

Писмата на В. Генева до Д. Димов документират прогресивния и демократичен мироглед на семейната среда, антивоенния и противогермански дух, характерен за нея. Прави впечатление, че в нито едно от тях майката дори не споменава „най-голямото“ събитие у нас през лятото на 1943 г. — смъртта на цар Борис III. В същото време обаче съобщава за смъртта и за панихидата на Емануил Поднимитров — „цяла България тъгува за този голям поет“. Погледът е устремен към духовни пространства. Той се бои от социалните катаклизми, които сеят смърт и разруха, вещаят застои и неизвестност. Тези документи категорично очертават и интересите на Д. Димов към Испания, неговата рационална и емоционална обвързаност с тази страна.

Дано Бог те пази!

26. I. 1943 г.
София

Драги Мишо, мое скъпо, мое свидно дете!

Със сърце, препълнено от радост и щастие, сядам да ти пиша. Днес получихме радиограмата — след преживяните страхове, след смъртните тревоги, след ужаса на 18 дневни сълзи и ридания — ето идва късчето хартия с три думички, съдържащи за мене целия свят, целия живот.

Мишо, мое скъпо съкровище, ти си жив! Ти си пристигнал благополучно в Мадрид! Това е най-щастливият ден в моя живот. . .

Наистина винаги съм имала в душата си вярата в Бога, винаги съм се молила на Св. Богородица, на Исуса Христа, но Боже мой, тези бомбардировки над Берлин, над Западна Германия и окупираните области така ме потресоха, че аз просто подлудях. . . Ходех като сомнабул, сълзи непрекъснато течаха от очите ми и само си повтарях: „детето ми, моето златно дете, защо го пуснах!“. . . Плача, припадам от мъка и тревога и единичката ми утеха бе — молитвата. Молех се горещо, чини ми се, както рядко може човек да се моли, със сълзи на очи — и ето пресветата майка Св. Богородица чу молбите ми и те покровителства из целия път. Исус Христос те благослови и ти измени тежкия и рискован път благополучно. . .

Знаеш ли Мишо, като се върнахме от гарата татко ти отиде на работа, а Люси и аз отидохме в църква, запалихме свещи и се помолихме за теб. На страна един свещеник стоеше — чете за здравя на болни и пр. Помолех го да прочете една молитва за сина ми, който отива на дълъг път. И почна да чете попа молитвата си. Но така чете, така призоваваше Божията майка за закрила из пътя ти, че просто сълзи капеха от очите ми. . . почувствах, че топлият ми молби ще бъдат чути.

Мишо, моя светла радост, слънце мое! Чувствува ли радостта ми! Но, ти трябваше да си почувствувал преди това моята смъртна мъка, моята страшна тревога, за да можеш да разбереш радостта ми сега. . .

Дано Св. Богородица те закрила и занаяд всякога и навсякъде, дано Исус Христос благослови пребиваването ти в Мадрид и цяла Испания!

Испания! — това бе твоята мечта скъпо, любимо дете! И ето ти сега си там.

Испания! Със своята вековна култура, със своите исторически паметници ще те облъхне цял, ще те опияни, ще те вдъхнови, ще те прероди! . . .

Твоята нежна, чутка душа жадно ще поглъща красотата и величието на околния мир, ще се срасте с тях и ще твори ценности, на които си способен ти. . .

Ти ще видиш и почувствува живота в неговата необятна красота и широта — твоите духовни очи не ще пропуснат нищо от вековната култура на Испания, а ведно с това и творческия твой дух ще блесне с още по-голяма сяйност.

Бъди само жив и здрав. Бог дано те пази!

Всред страховете и липсата на писмо и известие от замниаването ти отидох в Испанската легация да питам няма ли някаква вест там за пристигането ти — Г-н Бехар¹ бе много любезен и ми каза, че ако до три дена няма телеграма, ще запитат от легацията дали си пристигнал и в Мадрид, и в Берлин.

Каза ми, че в легацията гледали на теб като на високо интелигентен човек и голям писател и се радвали, че стипендията от този световно известен институт е дадена на такъв човек.

С татко ти очакваме дописки от Мадрид, па и всички познати.

Казах по телефона на д-р Русев² за телеграмата. Боже мой! Как се зарадва! Брат не би се радвал така. . .

— Значи „ariwe Madrit. Ха. . . ха. . . ха. . . ariwe Madrit. Bravo! Bravo! . . . Много се радвам. . . Ето и жена ми и съседката. . .³ храни бебето и тя се радва. . .

Но още много, много говори и тъй искрено се радва — един истински приятел. . . Каза ми, че министър Петров⁴ повикал Гюров⁵. Деянов⁶ му предал лично заявлението и му говорил много за теб и се взело решение да ти се отпусне помощ⁷ — обаче дали ще бъде 10 или 15 хиляди зависело от финансовото министерство. Русев каза, че ще говори на д-р Боров да настоява за 15 000 лв. Трябва тези дни да отида да видя. Но пиши кога и как да се изпатят парите. Ти казваше да чакаме към Великден та да може да се изпатят във франкове — дано банката разреши. Ходих и в кооперациите⁸. Казаха, че са писали до пълномощния м-р г. Драганов⁹ да уреди въпроса с пизетите¹⁰ там — побутни в легацията да се ускори въпроса. Тук с удоволствие възприема кооперацията това и ми казаха пак да отида подир известно време да питам за резултата. Обаче каза ми се, че писма от Мадрид идвали за един месец.

Узнай от легацията колети получават ли се, макар и късно. Смятам в началото на идния месец да ти изпатя ако приемат разбира се.

Ами, как е живота там? Как се уреди — с пансион ли? Квартира нае ли — дано е в някоя голяма кооперация със скривалище от въздушни нападения.

Изглежда, че Испания ще остане вън от войната, но известна осторожност не е лишна.

Адреса ти не остави — ще пиша чрез легацията до получаването на точния адрес.

Г-н Разукуанов¹¹ ми предаде писмото, което бил приготвил и оставил на расилния да ти предаде — но ти не си му се обадил кой си и той не го дал. Изпращам го тъй както ми го предаде г-н Разукуанов — малко залепено, а останалата част отлепена. Прилагам писмото в отделен плик, пак чрез легацията. Лично ще го предадеш на г-н Драганов.

Запозна ли се с хората от легацията — там са малко българи та ще се слушите. Поздрави г-н Керяков¹² от вуйчо ти¹³ и г-н Белчев¹⁴, а също и г-н и г-жа Толчеви¹⁵ от Славка и Петър¹⁶.

Целувам те горещо

майка ти.

Люси¹⁷ и татко ти също те целуват¹⁸.

Скъпо мое съкровище, мое свидно дете!

Току що получих писмото ти от Мадрид от 26 м. м. — първото писмо от теб! Боже мой! Как се радвам!

Благодаря на св. Богородица за закрилата — дано и занаяпред, всякога и навсякъде те закриля пресветата Божия майка! . . .

И каква радост лъха от цялото ти писмо!

Чакай, това са първите дни от пристигането, ти още си уморен и претрупан с разнообразни и големи впечатления. . . Пълното щастие от отиването в Испания ти ще почувствуващ, когато се уредиш и настаниш в пансион, когато си починеш. . . Красотата и величието на старата, вековна култура на Испания тъй ще те облъхне и опияни, че ти ще заживееш нов живот — ти ще се преродиш — ти ще станеш и бъдеш това, за което си предопределен — един голям творец, един писател от европейски мащаб. Боже мой! Как ясно чувствавам и виждам аз това — моето майчино чувство, моят майчински усет ми подсказват това и аз безумно се радвам. . . Но, Бог ми е свидетел какви мъки и тревоги изживях докато получа радиограмата от Мадрид. Дано Бог те пазил всякога, навсякъде и във всичко! Дано Св. Богородица те закриля!

След получаване на радиограмата, отидох във външното министерство за адреса на нашата легация в Мадрид. Стражаря не ме пусна вътре, като ми каза, че той има адресите на легациите и ми даде следния адрес:

Legation Bulgare
Principe de Wergara 45
Madrid

И на този адрес аз ти писах дълго, много дълго писмо, изпратих в отделен плик и писмото на г-н Разсуканов за г. Драганов, пак на същия адрес. А тази сутрин ти изпратих два екземпляра от „Поручик Бенц“¹ пак там. Всичко е пратено препоръчано, но с обикновена поща, а не с аероплана. Ето защо възможно е това писмо да получиш по-рано. Отиди на горния адрес и потърси писмата.

Те няма да се изгубят понеже са препоръчани, но много се ядосвам, особено за писмото на г. Разсуканов.

От министерството на земеделието ти се отпускат 10 или 15 хиляди — зависело от м-р Божилов². На всеки случай, министъра на земеделието е подписал, резолюция заявленното ти да се отпусне.

Аз още днес-утре ще намеря вуйчо ти, за да уреди въпроса с пизетите с г-н Гунев³. Най-добре е заплатата да се изпраща в португалски монети — на туй ще държим. Ако се уреди благоприятно този въпрос, да почакаме ли с изпращане на парите от м-во на земеделието, за да искаме те да ти се изпратят в швейцарски франка или да ги изпратим в курс на пизети или португалски.

Ще чакам отговора на това писмо по този въпрос. А ти как си с парите. Какъв курс имат там швейцарските франка. Дълго се бави в Германия и се страхувам да не си останал без пари.

А знаеш ли, че от Берлин не съм получила никакво писмо. Възможно ли е цели 10 дена да седиш там и да не пишеш нито два реда. Г-жа Топалджикова⁴ на 2. II. получи писмо от мъжа си от Берлин от 17 януари.

Моля те, Мишо, скъпо дете, знаеш ми често, много често — дори само по 2—3 думи — само да те зная, че си жив и здрав. . . Знаеш ли как съм отслабнала от изживените тревоги! . . . Ходех като луда. . . Люси и татко ти не ме пущаха да излизам сама, — страхувайки се да не ме прегази някой трамвай или автомобил.

Татко ти много се зарадва също на писмото, а Люси е на у-ще и довечера ще го прочете. Има да скача и да вика. . . къщата ще цепи. . .

— Как се чувствуваш в университетта. Ами езика — трудности не срещаш ли.

Целуваме те всички. Бъди здрав и щастлив.

Дано Бог те пазил! Целува те горещо майка ти.

Ние, слава Богу сме добре, за нас не се безпокой! Отдай се всецяло на работа и творчеството, но преди всичко гледай здравето и живота си. Много здраве от целия род. При г-н Москов³ ще отида след като вуйчо ти говори с г. Гунев — може да няма нужда да го безпокоим.

Дано Бог те пази!

Дано Св. Богородица те закриля!

6. II. 1943 г.

София

Мое скъпо съкровище,

Една радостна вест: тази сутрин бях при г-н Гунев в Н. Банка. Изложих му всичко. Каза, че въпросът с португалските ескудоси е същият като с швейцарският франк. Биха могли да ти отпуснат най-много по 200 швейцарски франка или пък тяхната равностойност в ескудоси — каквото е теб по-изгодно — *ежемесечно*. Нещо, за което трябвало да изпратиш заявление чрез мене, за да го предам нему. Казах му, че имам бели листа с твоя подпис — могло в такъв случай аз да напиша заявлението и го предам. Но тъй като не зная кое е по-изгодно за теб, ескудоси или франка, то реших да ти пиша и изчакам отговора.

Жоли¹ смята, че франкове е по-добре. Ако не е много скъпо съобщи ми телеграфически: „изпратете португалски чек“ или „изпратете швейцарски чек“. Или кой знае да не би пък това да не е удобно по телеграфа.

Но повече от 200 швейцарски франка не би могло да се изпраща месечно. Дори и помощта от м-во на земеделието на разсрочки ще се изпраща или пък ще ти послужи за връщане. Днес д-р Русев каза, че заповедта още не е излязла, но се надява скоро да стане това — за 10 000 лв.

Г-н Гунев каза, че вън от 200 шв. франка месечно, не може да се изпраща повече никому — смята те като студент. А за хората на легацията е друг закон. Аз ще искам в заявлението да се отпуснат във франкове или ескудоси 7000 лв. месечно. Та колкото се реши. Той каза, че 200 франка биха ти стигнали — това е най-много, което има право да отпуща банката.

Мисля да отида и в Испанската легация и там да запитам кое има по-висок курс в Мадрид ескудосите или швейцарският франк. Но най-добре е да изчакам твоя отговор, тъй като от разрешението на този въпрос зависи и по-спокойното ти преживяване в Мадрид.

Пишеш, че с 1 500² пизети ще се живее, но много трудно и оскъдно. Страхувам се да не гладуваш, да не изнемогваш — а преди всичко *здравейте!* Ако беше писал как си разменят швейцарския франк там, щяхме да знаем какво да сторим тук и въпроса ще се разреши веднага. Ами сега как си с парите? Имаш ли за до края на месеца или по-право за до към 5—6 март, докато получиш заплатата си от тук. Имам само едно писмо от Мадрид! Нима от Берлин не си писал хич?! Бива ли така? Намери ли квартира, пансион и изобщо пиши, моля те, как си се уредил. Много се безпокоя.

Дано можеш да си купиш един костюм, а най-важното да се храниш добре.

Почна ли вече работа в института? И как си с езика. Мен ми се чини, че 2—3 месеца ще ти бъдат достатъчни, за да усвоиш говоримия език напълно.

Д-р Русев е много любезен. Божие мой! Как се радва на пристигането ти! „Госпожо, помнете ми думата, Димов ще стане голям човек! Завиждам му просто, че е в Испания и в същото време тъй много се радвам за него. . . Чувствувам как горд и щастлив е там сега — Специализацията бе негова съкровена мечта и ето, той я постигна!!!. . .“

Каза при всяко получаване на писмо да му съобщавам — радва се като същински брат. Това е един истински приятел.

Храната как е? Свикна ли с тамошната кухня. Пиши ми колети могат ли да се получават там, за да ти изпращам. А с тютюна как си? Остави ли го?

Кашкавалца стигна ли ти из пътя?

Мишо, Мишо! Скъпо, любимо дете — Дано Бог те пази! Дано Испания остане вън от войната и занаяред!

Бъди жив, здрав и щастлив! Целува те майка ти.

До българската легация изпратих писма на следния адрес: „Principe de Nergara“ 45 — погрешно даден адрес от външното м-во. Изпратих също и две книжки от „Поручик Бенц“. Направи справка и потърси писмата. На същия адрес изпратих и писмото на г. Разушанов за г-н Драганов чрез теб.

Мое скъпо съкровище!

Днес получих писмото ти от Берлин от 21 м. м., с което ми съобщаваш, че вечерта или на другия ден заминаваш за Испания. Значи пътувало е 20 дена. От Мадрид имам само първото ти писмо — от 26 того. Както ти писах вече, г. Гунев каза, че ще ти разреши да ти се изпратят по 200 швейцарски франка месечно или равностойността на тези пари в ескудоси. Каквото предпочетеш ти. Единия франк ще се заплаща по 26 лв. — така каза г-н Гунев. Вчера те запитах телеграфически кое е по-изгодно за теб ескудоси или шв. франка — това е необходимо да зная, за да подам заявление от твоето име в банката. Щом получа отговора, ти ще отида с заявлението при г. Гунев и на другия ден вероятно ще получа разрешението.

Ще опитам дали може да ти изпратя за 2 месеца наведнъж — може би ще се наложи да заминем от София. Впрочем, Жоли ще урежда този въпрос.

Ако знаех какъв е курса на шв. франк в Мадрид, въпроса ще се уредеше до сега.

Но както и да е, преживяването ти спокойно, без осъдица, се осигурява. Дано само няма мобилизация.

Ти нареди ли се вече? За помощта от м-вото на земеделието въпроса се усложнявал. Бюжета-рната комисия казала на г-н Русев, че фондовете не отпуснали помощи, но все пак д-р Гюров щял да докладва на министъра. Изглежда че той, д-р Гюров, е стеснителен и не действа енергично. Ако стане нужда, ще държим пак Деянов. Впрочем, надали ще позволят от банката да се изпрати сумата. Но, нека се получи, ще я турна в книжката ти.

Само мир, мир да има! Да не забушва край нас, па и край теб в Испания!

Дано Бог се смилн над човечеството и дано се турн край на тези страшни кръвопролития. За нас бъди спокоен. Дано Бог пази и теб и нас. Дано Св. Богородица закрила всички ни.

По всяка вероятност ще гостуваме на кака Славка¹. Щи ти се обади телеграфически ако отидем, за да ми прашаш там писмата. Ами ти писа ли вече на г. професор Москов и д-р Русев? Стори това *веднага* и с въздушна поща. Г-жа Московка казала на Люси, че били нейде на гости с г-н Паленция и той запитал има ли известие от теб. Когато г. Москов казал, домашните му имат писмо от Мадрид, той казал: „Аз пък още не съм получил“. Значи той държи на една благодарност. Това е и в реда на нещата. Г-жа Московка казала на Люси да ти пишела *еднага*, да пишеш още с първа поща на пълномощния министър г. Паленция, който много държал на етикета.

Г-н Бехар ми каза преди, че той, г-н Паленция, имал много добро мнение за теб — като високо културен и интелигентен човек и голям писател. Но дано си вече писал и на тримата.

Покупките на тютуна ще почнат вероятно към началото на март и татко ти ще замине.

Днес мисля да отида при г-н Ганчев², макар че няма причини за това. Но, ако ми се наложи заминаване, да му се обади, не ще бъде излишно.

Ти къде и как се настани? Остави ли тютуна?

Питах за колетн в пощата — не се приемаат за Испания. Ех, дано пък там има всичко!

Люси много се радва на писмото ти — завяжда ти за бананите и портокалите. . . „блазе му, Мишо си яде сладкиш бананчета и портокали. . . блазе му“ . . . много често казва.

Хайде, мое скъпо, любимо дете, моя светла радост и утеха, бъди здрав и щастлив!

Дано Бог те пази! Дано Света Богородица те закрила всякога, навсякъде и в всичко!

Дано Исус Христос те благослови!

Целувам те горещо.

Майка ти

Пиши, моля те, по-често!

Мили Мишо,

получих писмото ти и много се радвам, че най-после стигна. Съжалявам само, че и в София няма банани и портокали в изобилие, но нищо. Ти бди така добър да възяждам всеки ден и по един за мене. В Испания сигурно има театър, и вече си го посетил. Понеже испанските са много хубави, навярно и в Мадрид ще има артистка, която ще може да се сравни с Петя Герганова. Щастлив си, че там е топло и можеш да ходиш по пардесю. Тук отново падна сняг, и ходим с ботуши. Аз вече се подвизавам като артистка. Предтоят ни два концерта на гимназията, в които ще илюстрирам с цигулка. Научих се и хубаво да карам кънки. Ако в Мадрид има лед, купи си един кънки и се научи да караш. Вече ще прекъсна, понеже ще закъснея за училище.

Милиони привети и целувки от бъдещата и велика артистка Люси (Анда)¹

11. II. 11ч. пр. об.

Скъпи Мишо¹,

Току що бях при г. Ганчев. Каза, че при частична мобилизация, не ще се завръщаш. Според закона при частичната мобилизация, хората на специализация и следване се освобождават от връщане и си продължават образованието. Само че когато получиш съобщение за частична мобилизация, ще се явиш при нашето *военно аташе* при легацията ни в Мадрид и той ще нареди нужното. Обаче при обща мобилизация, ще трябва да се връщаш. В стаята имаше и един лекар-полковник. Той прегледа книжа и каза, че ти нямаш мобилизационно назначение и може спокойно да си гледаш работата. На името ти е отбелязано, че си късоглед и нямаш мобилизационно назначение. Така че при частична мобилизация не ще те засегнат.

Това е все едно радостно нещо. Г. Ганчев бе много любезен и те поздравя — също и полковника.

Дано Бог те пази.

Целувам те

майка ти

Питай г-н Драганов, като нямаш мобилизационно назначение подлежиш ли на връщане при обща мобилизация? Но тука да не се баби много, па и там.

Дано Бог те пази!

9 я. сутринта

19. II. 1943 г.

София

Мой скъпи, мой любимий Мишо!

Вчера бях при г-н Гунев — каза „днес ще мине през съвета и утре вече може да изпратят чека“. Дадено поръчение на секретаря изпращането да става по същия начин, по който се изпраща напълномощния министър. Можеш си представи радостта ми, както и аз твоята за благополучното разрешение на въпроса. Всичко се дължи на г-н Гунев, който е особено внимателен и любезен. Трябва непременно да му пишеш и поблагодариш, като получиш чека. Той е високо-културен и изискан човек и смятам, па същото мисли и татко ти, че всичко прави не заради вуйчо ти само, а и заради самата твоя личност. Изненадана съм просто от вниманието му. Чакалната е пълна с посетители. Аз съм предпоследна. Отваря вратата и мен първо поканва да влезя. Още с влизането ми казва: „В мотото на Бодлер има грешка — Казано е „жена“ в единствено число, а то е в множествено“. — Може би това е печатна грешка, казвам аз. „Не, грешката е направил той. Аз се справих

направо с оригинала на Бодлер. Там е в множествено число“ и се смее¹. Чел е цялата книга, също и жена му.

Боже мой, колко топлина и сърдечие има в този човек. Казава, че Испания е много интересна със своята култура и че за теб е щастие, че си там. Особено като знаеш френски и испански. Ще бъде добро и за научната ти кариера и за литературното творчество. Първия път ми каза, че ще ти се отпуснат 200 швейцарски франка — това било най-много, което могло да се отпусне. А в заявлението аз писах: „Заплатата от 6000 лв. да ми бъде превеждана в шв. франка“. (Той бе болен 2—3 дена и затова се проточи.) А вчера ми каза: с 6000 лв. — в шв. франка, той ще бъде чудесно. Значи ще бъдат към 230—240 франка.

Неизказано много се радвам, че спокойното преживяване в Мадрид ти се осигурява. Няма да правиш икономия от храната. Наука, наука, но преди всичко здравето и живота.

Дано Бог те пази! Дано Св. Богородица те закриля. Дано няма обща мобилизация и не бъдеш принуден да се завърнеш преди да си изкараш едногодишната специализация в университета.

Сега у нас е някак си по-спокойно. Отлага се гостуването из провинцията. Дано Бог предпази и за напред България от ужасите на войната — също и Испания.

Писах ти вече, мобилизационно назначение нямаш. Упоменато е в списъка, че си късоглед. Значи, ще трябва да поблагодариш на г-н Гунев — нему дължиш уреждането на паричния въпрос, който е насъщен за тебе въпрос. Имай въпредвид, че е рядко културен човек.

Смятам, че като довод за отпушането, пред комисията, е било от една страна голямата скъпотия, от друга културните нужди на един даровит писател.

Ами писа ли вече на Испанския пълномощен министър тук — г. Паленция. Това също е крайно необходимо. Г-н Москов вчера на връщане от университета се отби да ми каже да занеса разписка за увеличението на заплата/та/ от януари², също и за февруарската заплата. И той няма писмо. Бива ли така? Той си обяснява, че си писал с обикновена поща (понеже въздушната е много скъпа), а такива писма пътуват по 1—1 1/2 месеца. Писмото ти от Берлин получих вчера, а е писано на 12. I.

Още също от Мадрид имам само едно писмо — първото от пристигането ти — от 26 януари. Смятам, че си писал, но се бави. И по въздушна поща изпращай писмата *препоръчани*. В пощата ми казаха, че *препоръчаните идвали по-бърже*, а не *препоръчаните* се бавели много. Знаеш ли: с какъв трепет чакам пощата? Как много се радвах на радиограмата. Всички ти завиждат, че си в Испания. Пиши и на Русев! — това е един рядък приятел. Радва се като роден брат за благополучното ти пристигане. Искали някой ден да додат на гости с жена си у дома. И тя те много ценяла.

Бъди жив и здрав, мое скъпо съкровище! Дано Бог те пази! Целува те майка ти.

Изпратих ти три екземпляра от „Поручик Бенц“ — получи ли ги. Ами писмата със събирания адрес — също получи ли. Как си в института — ами с езика?

Честита баба Марта!

До година дано я срещаме заедно.

Скъпи Мишо!

Получих разрешението от банката, днес в 11 часа. Разрешава ти се заплата от 6000 лв. месечно да ти се изпраща в швейцарски франка с нуждната премия¹ за цялото време на командировката ти в Мадрид.

Веднага отидох при Жоли, направи изчисления 6000 лв. — се равнява на 232 швейцарски франка, които веднага предадох в банката (6000 лв.) и сега в 2 часа ще получа чека и веднага ще го изпратя препоръчано с въздушна поща — като ценна вещь, както се изпращали чекове изобщо. Много, много се радвам. Отзарана татко ти ми даде 6000 лв., за да ги предам веднага — ако чакаме заплата ще се отсрочи изпращането с още десетина дена.

Много, много се радвам — радвам се и за твоят радост.

Моля те, пиши как разменяш франка там — колко пизети. Изобщо колко пизети ще имаш месечно за преживяване. Дано имаш възможност да почувствуваш и видиш всички онези културни ценности, с които изобилствува Испания. Дано Бог те пази.

1 ч. сл. обед
19. 11. 1943 г.
София

Скъпи Мишо, свидно, любимо дете!

Използвам любезността на г-н майор Чолаков¹, за да ти се обадя. Много съм неспокойна — имам само твоето първо писмо от Мадрид от 26 януари. А интересно — то доде за 10 дена. Пиши моля те с въздушна поща, препоръчано. Изпратих ти чек — 232 шв. франка с въздушна поща — пак препоръчано-телеграфически ти съобщих за изпращането. Обаче, страхувам се при тази нередовност на пощата да не се изгуби. Ето защо, моля те като получиш чека телеграфрай.

Добре сме — с две думи ще разбереш, че не трябва да се безпокоиш за нас.

Изпратих ти 3 екземпляра от „Бенц“ — получи ли ги. Ами писмото на г-н Ан. Разсуканов? Г-н Москов е получил писмото ти от З. П. и много е доволен.

Заплата за февруари — ведно с остатъка от януарската заплата получих.

Исках да ти изпратя чек по г-н Чолаков. Мартенската заплата, обаче днес узнах, че довечера замнинава, а късно е да го взема от банката.

Скъпо мое дете! Само да знаеш колко ми е мъчно за теб! — мисълта ми неотлъчно е с теб. . . Теша се с мисълта, че в Испания е спокойно, от една страна, а от друга, че с специализацията ти си стабилизираш положението в университета и същевременно обогатяваш душата си с впечатления и преживявания, които ще бъдат от голямо значение за литературното ти творчество. Дано само Бог те пази!

Решението на управителния съвет на банката е „заплата от 6000 лв. да ти се изпраща в швейцарски франка“. От външното министерство ме посъветваха да ти пиша, да помолши легацията в Мадрид, да осребряват твоя чек заедно с техните². И на легацията заплатите се изпращали с чек по въздушна поща — препоръчано.

Дано го получиш своевременно. Намери ли квартира и как се чувствуваш? Свикиа ли с кухнята?

Мишо, скъпо мое, любимо, свидно, дете, дано Бог те пази. Дано пресветата Божя майка те закрила!

Целуваме те всички

Майка ти.

Пиша ти от една книжарница. Пиши, моля те по-често — с трепет чакам пощата всеки ден, но уви! Изглежда, че се губят писмата.

Дано Бог те пази!

5. III. 1943 г.
София

Мой скъпи Мишо!

И все още нямам писмо от теб! Получила съм само едно — първото писано при пристигането ти в Мадрид — 26 януари. Получил го към 5 или 6 февруари. Пътувало е 10 дена. И от тогава нищо! Добре че г-н Москов е получил писмото ти от 3 февруари. Пътувало е 22 дена. Пиши писмата (с) въздушна поща — препоръчани, иначе се губели.

Много ми е мъчно. Ако би знал как съм отслабнала, сигур би се съжалил и би писал по-често. Грехота е да ме измъчваш така! Знай едно: *никой*, апсолутно *никой* не го боли и не страда така, както мене — майката. Има сал едни сълзи свещени, сал една мъка — сълзите на майката, мъката по рожбата. . .

Писала съм ти до сега над 10 писма — изпращани все с аеропланна поща — препоръчани.

На 1 февруари ти изпратих писмо по м-ор Чолаков (братовчед на Колю Чолаков¹, мъж на Милена Атанасова.

Ако си писал и писмата се губят — пиши за да направя справка в пощата. Получи ли книгите — „Бенц“ — 3 екземпляра изпратени чрез легацията².

Мой скъпи Мишо! мое свидно, любимо дете!

Още нямам писмо от теб! Единственото писмо, което съм получила е от 26 януари — писано веднага след пристигането ти в Мадрид и от тогава нищо! Боже мой, защо ли?! Ти знаеш как много се тревожа и не вярвам да не си писал, но защо и къде се губят писмата? А с какъв трепет очаквам всеки ден пощата!

Тревожа се и за заплатата, която ти изпратих през февруари в чек от 232 шв. франка. Изпратих я с въздушна поща — препоръчано — но тъй изпращам и другите писма, а изглежда че писмата се губят. Днес най-сетне след доста безпокойства и лутания, успях да се нареди, заплатата ти да се препраща с заплатите на легацията. С официално писмо, от университета, чека ще се изпраща във външното министерство и те там с дипломатическата поща ще ти го препращат. По този начин опасност за изгубване няма.

А иначе, само препоръчано е много рисковано. Слава Богу! Това е най-доброто решение. Ако се наложи да заменим с Люси, значи университета ще посме грижата за редовното изпращане на заплатата ти чрез външното м-во.

Днес ходих в университета, да помоля с официално писмо да изпратят чека до външното министерство. Декана каза, още утре ще изпрати такова писмо. Бе много любезен. Получили се две писма от теб. Доцента г. Иванов¹ е направил постъпки за изпращане на препаратата „Бела до-на“² за лекуване на сънната болест, а г-н Москов е говорил с Пенчето — д-р Петър Николов³, и той ще им даде два свои труда върху „сънната“ болест и утре, изобоз тези дни ще ти бъдат изпратени исканите научни трудове. Д-р Русев ми каза, че ти се отпущали от м-вото на земеделното помощ само 5 000 лв. Ще гледам да ти ги изпратя в пизети — ако разреши банката, ако ли не ще ти ги внесе в книжката. На д-р Русев му е много мъчно, че си писал на други, а нему не си. Той се страхува да не си му сърдит или просто да не си го забравил. Моля те пиши му — ако би знаел само как искрено и дълбоко те обича този човек. . . Такава широка, честна и дълбока душа, на днешно време тъй рядко се среща. . . Ако би знал само с какво огорчение ми каза че други имали писма, а той няма нищо. . . Пиши ми веднага, непременно. . .

Понеже не получавам писмата ти, помоли в легацията да ми изпращаш по едно писмо седмично, макар и само с 2—3 реда с дипломатическата поща. Да зная само че си жив и здрав.

В университета узнали, че непрекъснато университетът ще работи. Професорите и по един от асистентите (ти като асистент на проф. Петков⁴) се освобождавали от всякаква мобилизация временна, частична, па дори и обща, ако има такава. Занятията ще се водели непрекъснато в университета.

Дано си изкараш специализацията в института спокойно и без прекъсвания. Писал си на професорите си, че си във възторг от работата и професорите в института „Ramon et Kachal“. Ти си сериозен и дълбок и смятам ще оправдаеш напълно доверието и на нашия университет, и на института, който ти е дал стипендия.

Мишо, мисля, че не ще бъде зле да направиш опит да се преведе някой от разказите ти, па и „Субтропични брегове“ — пътепис за о. Тасос на испански и да се напечата в някое испанско списание. Може да го преведе някой от легацията. Те са толкоз хубави работи — нека се запознаят испавците и с българската литература. Получи ли романа — изпратих ти три екземпляра. Ами писмото на г-н Раззуканов?

Целувам те горещо

майка ти.

Дано Бог те пази!

7. V. 943 г.

София

Скъпи Мишо,

Последно твое писмо имам от 14 април — получих го към 24 същи, значи пътувало е само 10 дена. Обаче нищо не ми пишеш за мартенската заплата, която изпратих към 1 или 2 април.

Получи ли я вече. Изпратих я пак чрез външното министерство и трябва към 20 април да си я получил вече. Моля те пиши ми винаги за получаването на заплатата, защото при нередовността на почтата, страхувам се от изгубването на писмата.

На 3 май, пак чрез външното министерство, ти изпратих априлската заплата.

Писах ти преди 5—6 дена дълго затворено писмо.

Но твоите писма са хем редки, хем кратки. Боже мой! та ти нищо не пишеш за себе си за живота си, и мене ми е тъй мъчно. . . На вуйчо ти също му е много мъчно за гдето не си му писал до сега.

Пиши му няколко реда, сложи листа в мойто писмо и аз ще му го предам.

Пишеш 5 000 лв. от м-вото на земеделието, да ги внесе в пощенската ти книжка. Впрочем може би ти смяташ, че те са 15 000 лв., както се смяташе отначало, обаче отпуснати са само 5 000 лв., които и получих.

Преди заминаването ти, ти бе взел януарската заплата, значи заплатата за този месец аз не получих, но понеже се страхувахме да не останеш без пари, татко ти даде 6 000 лв. и ти изпрати. След това вече редовно ти изпращам февруарска, Мартенска и априлска заплата. Сметката е следната — пазя всички бележки.

Разрешено е от Народна банка да ти се изпращат месечно по 6 000 лв. в швейцарски франка — (взима се и премия) дам в банката 6 000 лв. и получа чек от 230 шв. франка. За февруари получих ведно с остатъка от Януарската заплата (644) лв. всичко 5 848 лв. Мартенската заплата 5 107 лв. (имало удръжки за повишението). За лекарството Bella Donna, което доцента ти е изпратил. Априлска заплата — 5 650 лв. (208 лв. одържал квестера, понеже бил дал през февруари и януари погрешно повече!

Имам бележки за всичко.

Дадох на Топалджиков¹ 1 100 лв. Към Мартенската заплата 5 107 лв. прибавих 900 лв. — значи 2 000 лв. отиват тук, а останалите 3 000 лв. взе татко ти за сметка на 6 000 лв., които бе дал при първото изпращане на парите.

Така че, нищо не ще може да се внесе в книжката.

Изглежда, че заплатата ти чиста ще е към 5 600 лв.

Аз разбира се ще изпращам винаги по 6 000 лв. Правих вноска и в популярната банка.

Но ти нищо не пишеш. Колко ти струва пансион, храна, квартира, изобщо как минаваш — не търпиш ли лишения. Гледай да се храниш добре. Моля те фотографирай се и ми прати една снимка. Много ми е домъчняло за теб. Ходиш ли в легацията и как се чувствуваш с езика — можеш ли вече свободно да говориш испански.

Ами романа получи ли — 3 екземпляра.

Пиши една карта на г-н Разсуканов. Получи ли писмото му. Изобщо, моля те, пиши ми обстоятелно, а то само една-две странички драснеш, колкото да излезеш от дълга си. И на татко ти му е неприятно за това пренебрежение.

Новини от тук няма — по радиото навярно ги слушате в Мадрид.

Не ми се сърди за дългото писмо. Много, много огорчена съм.

Хайде, мой скъпи Мишо, мое любимо съкровище, дано Бог те пази! Дано Света Богородица те закриля!

Целува те майка ти².

Към писмото е приложена снимка 11/8 см на Руси Гевев, Веса Харизанова и Людмила Гевева на една от софийските улици. Надписана е с ръката на Л. Гевева: „На Мишо, 8. V. 1943 г., София.“

Дано Бог те пази!

10. V. 1943 г.
София

Мой скъпи Мишо! Мое свидно, любимо дете!

Днес получих писмото ти, изпратено по г-н Толчев. Обаче лично не съм видяла.

И радостно, и топло ми стана, но и тъй тежко! Бил си отслабнал. Боже мой, скъпо дете! Да не си боледувал! А нищо не си ми писал. Много съм тревожна. Прости ми за дългото мълчание. Никога не съм допускала, че можеш тъй болезнено да го чувствуваш. . .

Писах ти в разстояние на две седмици, т. е. в разстояние на 10 дена две дълги писма, първото от които не ще те зарадва.

Но, от твоето мълчание мен ми бе тъй болно, още повече че другаде си писал. А и без това душата и сърцето ми са тъй наболяли. Тъй много искам ти, със своите способности и дарования да живееш в тиха и спокойна домашна обстановка, за да можеш да се отдадеш всецело на своето литературно творчество, на своята научна работа.

Ти, повече от други заслужаваш истинско, светло щастие и аз вярвам, че Бог ще ти го даде! Бъди само жив и здрав! Дано тези бурни военни години минат по-скоро! Дано Св. Богородица те закрила всякога и на всякъде.

Ти за нас не се тревожи. Ако стане необходимо, ще отидем в Дупница. Дано Бог пази всички ни и дано се видим пак живи и здрави. Ти гледай здравето си и мисли за себе си.

Моля те, изпрати ми непременно една снимка — много, много ми е мъчно.

Хайде, мило дете. Дано Бог те пази! Дано Света Богородица те закрила!
Целувам те хиляди, хиляди пъти.

Майка ти.

На 3 Май изпратих заплатата ти — априлската. Ами мартенската заплата получи ли — нищо не пишеш. Изпращам заплатата чрез външното министерство.

Дано Бог те пази!

21. V. 1943 г.
София

Мой скъпи Мишо!

Виждах се с г-н Толчев. Каза ми, че си много добре, поправен и напълнял. И зобщо от туй, което чух от него, би трябвало да бъда напълно спокойна за теб, но. . . майка! Все намирам причини за тревога. Дано Бог те пази! Дано Св. Богородица те закрила всякога и навсякъде. Ще дам на г-н Толчев два екземпляра от романа — единия за него, другия за теб. Не бил го чел. Ами аз ти изпратих 3 екземпляра, нима не си ги получил? А писмото на г-н Разсуканов?

Пишеш, че от литературно гледище отиването ти в Испания, ще бъде от голяма полза. Аз знам, че това така ще бъде. Знам, че тази страна, със своята вековна култура, със своята величава история, със своя бит и природа, ще обгърне, ще опияни душата ти, сърцето ти, ще пробуди творческия твой дух и ти ще създадеш нещо силно и прекрасно. И аз тръпна от майчина радост и гордост още от сега. . . Аз зная какво си и какво можеш да създадеш! Никои не познава красотата и величието на душата ти, дълбочината на ума и възможностите на дарованието ти, така, както ги познавам аз. . . И ето защо, аз чакам, чакам с трепет и вълнение часа, в който ще сложиш под печат свой нов труд. Дано само Бог те запази жив и здрав!

Знаеш ли що, скъпо дете! В минути на самотност и печал, аз препрочитам романа и разказите, а „Впечатления от о-в Тасос“ винаги чета на глас. . . И в такива минути, а това ставав всеки ден, когато чета работите ти, чувствавам една невидима връзка с теб — макар и на хиляди километра далеч от мен, аз те чувствавам край себе си, чувствавам диханнето ти. . . И съм безкрайно щастлива. . . и тъжна в същото време.

Знаеш ли Мишо, когато чух по телефона гласът на г-н Толчев, аз просто се разтреперих от вълнение. Боже мой! Той е бил с тебе той те е виждал, говорил е с теб! . . . Ти си жив и здрав, бодър и весел! . . . От вълнение сякаш езика ми се скова. Същото изпитах и лично когато го видях: мисълта ми скована, не знам какво да питам, а на толкоз въпроси бях жадна отговор да получа. . . Майка! . . .

Получи ли мартенската заплата — изпратих я на 2-и април. Нищо не пишеш за нея. Априлската заплата изпратих на 3 май — все чрез външното министерство — пиши. Напоследък пак зачестих с писмата си (въздушна поща) препоръчани, обаче дали ги получаваш редовно не зная. Някои твои писма идват за 10 дена, други за 20 дена, но разбира се има и такива, които никак не пристигат.

Вчера видях Койчев¹ — много му е мъчно, че не си му писал — дадох му адреса ти. Радоев² също се сърдел, че не си му се обадил. Д-р Б. Койчев не работел вече в Александровата болница —

преместен бил в института народно здраве. На вуичо ти също много му е мъчно за гдето не си му се обадил до сега.

Пиши по-често на д-р Русев, непременно. Ако се изгуби едно писмо, ще получи второто, третото. Той тъй много те обича, а голяма грешка ще направиш, ако оставиш да се охладят отношенията ви.

Наистина, писмата се бавят, минават през цензура и в Германия, но все пак написано писмо, макар и по-късно все ще се получи.

За нас не се безпокой. Ние, слава Богу, сме добре. Татко ти е в Скопие³, ще почнат вече работата по тютуна. Люси с училището е добре. Има напоследък много хубави стихчета. Дано е само жива и здрава!

Из литературния живот какво да ти пиша?! Дадена е награда от 30 000 лв. на Караславов за романа му „Снаха“. Г-жа Кинкел печати „скици за Фуше“. Каза ми да ти ги изпратя: „Аз ценя Мишо, като един от най-големите наши писатели и искам да четеш моите работи“. Обаче, знам колко много си зает с работа в института, а допускам че и с литературно писане се занимаваш, та не искам да ти отнемам времето и не ги изпращам.

Хайде, мое скъпо съкровище. Дано Бог те пази! Дано Света Богородица те закриля. Хиляди целувки от Люси и мен

Майка ти.

Получи ли снимката. Изпрати ми непременно и ти снимка.

Дано Бог те пази!

25. V. 943 г.
София

Мое скъпо съкровище,

Пиша ти допълнително. Преди 2 месеца ходих при г-н Ганчев. Каза ми се, че мобилизационно назначение нямаш, понеже си много късоглед (отбелязано е това в една графа, срещу името ти. Имаш и един полковник там — ветеринарен лекар, който ми каза „Нека се занимава спокойно с научните си занимания, няма да го търсим при туй състояние на очите му“.

Обаче, в случай на обща мобилизация, ще трябва да влезеш във връзка с военното аташе в българската легация.

Впредвид на това, че нямаш мобилизационно назначение, и че със слабите си очи си абсолютно негоден за военна служба, от една страна и от друга, впредвид на далечния и крайно рискован път може би, не ще бъде необходимо да се връщаш в случай на обща мобилизация.

Поговори по този въпрос и с г-н Драганов.

Дано няма нищо, но за всяка евентуалност, пиша ти, за да знаеш и влезеш във връзка с г-н м-ор Чолаков.

За нас не се тревожи. Ако стане нужда ще отидем при Ирина чичо Стоилова.¹

Но, дано Бог запази и България и Испания, от ужасите на войната.

Нощес почина Емануил Поп Димитров — цяла България тъгува за този голям поет. Бог да го прости!

Ти слушаш ли в Мадрид радио София? Ние в къщи щом чуем „Мадрид“ при предаване на новините, викаме се от стаите един друг да чуем нещо, от мястото, където е нашия любим Мишо! . . .

Много ми е мъчно, че си тъй далеч — представи си, броя изтеклите дни — ден по ден и се радвам, че годината намалява. . .

Но, мое любимо, свидно дете, дано Бог те пази! Дано Светата майка те закриля. . .

Целува те майка ти

Моля те, пиши по често.

Мой скъпи Мишо!

Сега пък ти пак се замълча — ще ми отплащаш навярно за моето неписване един месец. Недей, за Бога! Не ме измъчвай с мълчанието си. Нервите ми и без това са развинтени. На 28 май ти изпратих заплата за май. Обаче нямам писмо за получаването нито на априлската заплата нито на мартенската. Моля те, събщи ми веднага, ако не си ги получил да направя справка в министерството. При нередовността на пощата, много се страхувам от изгубване. Изпращам заплата, чрез външното министерство до българската легация в Мадрид.

Г-н Толчев навярно се е прибрал вече в Мадрид — изпратих ти по него писмо и два екземпляра от романа — единия за г-н Толчев, единия за теб.

Ние Слава Богу сме добре. Като свърши Люси училище, смятаме да отидем в Дупница — там да летуваме, ако е рекъл Господ.

Заплата ще ти се изпраща от университета. Ще ти телеграфирам като заменим. Ще ми пишеш там на адрес: Спас Х. Атанасов¹ — тютунотърговец — Бешлъка² (за В. Генева)

Впрочем, може и тук в София да ги изпращаш, защото не се знае дали Спаскови ще са там. Аз ще кажа на раздавача да ми ги препраща в Дупница. При всяко получаване на писмо от теб, в изблик на радост все му давам бакшиш, та ще ми услужва непременно. И той се радва на писмата ти.

Г-н Толчев, щеше да пътува с майка си. Как ли е прекарала този труден и дълъг път, тая стара женица! Майка! Готова е на всичко, само да е край детето си.

Чакам с нетърпение снимка — много ми е мъчно! . . . Па и писмата ти, колкото редки, толкова и кратки! . . . А с какъв трепет чакам раздавача! Но, мой скъпи Мишо, мое любимо съкровище, дано Бог те пази! Дано Света Богородица те закрила.

Целува те майка ти.

Пиши, пиши. . . пиши.

Дано Бог те пази!

16. VI. 1943 г.
София

Скъпи Мишо, свидно любимо дете!

Получих писмото ти от 26 м. м. То ми причини неизразима болка.

Заедно с настоящето, ще ти изпратя и 2 екземпляра от романа. Защо не опиташ да се преведеш някой от разказите ти на испански.

Завчера имаше панахида за Емануил Поп Димитров. Присъстваше и професор Москов. Каза ми, че имал писмо от теб. Щял да ти пише. Бе много любезен. Каза, че той никак не е обременен с работа в университета, поради това, че ти не си тук и не водиш упражненията. А през летния семестър нямало да четеш лекции, чиято специалност имаш ти. Професор Х. Петков, пък имал двама асистенти, които му помагали. Така, че ти си могъл спокойно да се занимаваш и работиш в института в Мадрид. Каза също, впредвид на здравето ти, да не се преуморяваш с усилена работа. Научен труд, например, си могъл да напишеш и след завръщането ти в България. Достатъчни са знанията, които ще получиш там. Той също смята, че живота ти в Испания ще има голямо значение за литературното ти творчество. Каза: — Тази богата в културно отношение страна ще обогати всестранно твоя творчески кръгозор, а това е от огромно значение за теб като писател, па и като учен.

Г-н Драганов е писал на г-н Разсуканов, да ни събщи, че си добре, че те вижда като много сериозен и интелигентен момък, и че впредвид на това, че сте малко българи в Мадрид, виждате се често! Г-н Нейков¹, също е казал на вуйчо ти, че те познава от Мадрид и те похвалил. Чувал, че си писател и вуйчо ти иска да му дадем един екземпляр от романа.

Всички и Райна и Цено², и всички в къщи били просто възмутени, за гдето не си се обадил поне с едно писмо.

Теофана³ била завчера у тях и тя не получила поне една карта. Ами бива ли така? Пиши непременно. Като се върнеш, как ще ги погледнеш? Ами Теофана?

Тук нищо ново. Още тръпна от ужас при мисълта, че евентуално, при обща мобилизация, ще трябва да се връщаш обратно из този рискован, дълъг и тъй често бомбардиран път. Но дано Бог запази и занаярчето и България, и Испания от ужасите на войната! Дано можеш тихо и спокойно да си изкараш едногодишната специализация в Мадрид. Дано Бог те пази, мое скъпо съкровище! Дано Света Богородица те закриля!

В две писма ми пишеш, че си отслабил много. Боже мой! Как ме тревожи това. А аз бях спокойна напоследък за здравето ти. Г-н Толчев ми каза, че си поправен и напълнял. „Има един чудесен розов цвят на лицето и е напълнял“ — „цял европеец!“ — каза г-н Толчев.

Храни се, моля те добре, не се пресилвай в работа и недей прави както тук — по цели дни и нощи над бюрото. Здравото и живота преди всичко.

Писах ти няколко пъти за снимки — повтарям и сега молбата си.

Люси свърши вече училище и идущата седмица, дай Боже здраве, ще заминем за Дупница. Ти ми пиши в София — раздавачът ще ми препраща писмата в Дупница. Аз говорих вече с него.

Вестниците пишат за гореща вълна в Испания — как ли ще се изтощиш, още повече като не си свикнал с такива горещини 52°. Тук едва от 3 дена има хубави топли дни. До сега бяха непрекъснати дъждове и облаци.

Повтарям пиши на Ванюви⁴, също и на Теофана. Ако си писал, значи писмата са изгубени — пиши повторно.

Дано Бог те пази! Дано Света Богородица те закриля мое скъпо, любимо дете!

Целува те майка ти.

Дано Бог те пази!

6 юли 1943 г.
София

Мой скъпи Мишо!

Втори месец вече откак нямам писмо от теб. Последното е от 26 май. Боже мой! Как се страхувам да не си болен. Писа ми, че си отслабил много и след това нищо! Всеки ден с трепет чакам раздавача и всеки ден си поплаквам от липсата на писмо. Защо ме мъчиш така? Нали знаеш, че нервите ми и без това не са в ред. Татко ти почна вече да ми се сърди от непрекъснатите тревоги и сълзи.

Молих те за фотография, но и тази ми молба не изпълни.

Вуйчо ти говорил с г-н Нейков — с него говорил и професор Радев¹. Последният ми каза, че г-н Нейков те хвалил и казал, че ти си единичния представител и то много добър, на научната българска мисъл, изобщо на българската наука в Мадрид. Г-н Нейков² държал пред клуба „Средец“ много интересна сказка за Испания — съжالياвам, че не съм знаела, за да отида. Произвела фурор. По указание на вуйчо ти, изпратих му романа, разказите и „Субтропични брегове“.

На 10 юли имаше панахида за Емануил Поп Димитров на гробищата. Имаше много писатели, между които и Г. Константинов. Вестниците писаха, че издал втори том „Български писатели“³ и скоро щял да тури под печат третия том — съвременни писатели.

Бяхме наблизно с г-жа Кинкел⁴ до него — запозна ни. Той ме пита — Вие сте сестра на г-жа Бързачка⁵. Аз се познавам много добре и с брат Ви. „Майка е на д-р Димов, автора на „Поручик Бенц“.

— Нима? Как брат Ви не ми е казал това? Аз съм много виновен пред Вашия син — не писах нищо за романа му, макар че съм възхитен от него. Това е един от най-хубавите български романи. Ний критичите, често правим капитални грешки — за малките пишеш, а често отминаваме истинското ценно и хубаво. Завчера в една компания ставаше дума за романа и всички възторжено се отзоваха, а аз се упрекнах, че на времето пропуснах да пиша за него. Впрочем, аз щях да пиша сега за него, в новия том „Български писатели“, който наскоро ще турна под печат. Ако има нещо друго печатано, изпратете ми го още днес (не е чел нито разказите, нито за „Тасос“), за да напиша нещо по-обстойно. Аз без друго ще пишеш за него и много добре стана, че се видяхме, за да мога да прочета всичко писано от него. Той е редко даровит и дълбок писател. Съжاليا-

вам, че до сега не ми се е обадил⁴. Бе много, много любезен. Изпратих му исканите разкази. Колко много грешаш, със своята уединеност! Колко пъти ти казвах, да се срещнеш с него, а и Бадев⁵ колко пъти ми каза да отидеш!

Добри Чилингиров⁷ не бил изпратил на Константинов романа, макар че пое задължение да го изпрати на критици и писатели. По-късно, след като чуд за романа да се говори много, Константинов сам го изискал от Чилингиров. Както и да е, важното е, че г. Константинов ще пише обстойно и изчерпателно за теб като (за) един от редко даровитите съвременни писатели. Радвам се като дете на това.

В Дупница няма да ходим — с продоволствието било много трудно там, па и в Кюстендил. Ще отидем с Райничка⁸ и децата (Райничка на Любомир) в едно село близо до Етрополе и Ботевград. Жоли ще идва всяка събота. Балканско село с осигурена прехрана.

Ти пиши в София, разсилният ще ми изпраща писмата на село. Още му давам бакшиши при всяко получаване на писмо — изблик на радост. Така, че ще ми препраща редовно писмата.

Но ти, ти как си?! Пиши, моля те по-често!
Дано Бог те пази! Дано Св. Богородица те закриля!
Целуваме те всички

майка ти

7. VII. Скъпи, любими Мишо!

Нощес те сънувах, сънувала те и Люси, сънувала те и Мара⁹. Бях повече от сигурна, че ще получа днес писмо — но уви! Пак нищо! Как си, здрав ли си? Боже мой! Колко съм тревожна! Само да си жив и здрав — ти така мъчно понасяш горещините.

На 29 юни ти изпратих чрез външното министерство заплатата за м. юни — пиши, като я получиш.

Дано Бог те пази! Дано Св. Богородица те закриля!

Майка ти

Чрез Жоли университета ще ти изпраща парите в мое отсъствие — ще оставя разписки и всичко нужно.

Дано Бог те пази!

12. VII. 1943 г.
София

Мое скъпо съкровище!

Пиша ти от пощата — набързо. Утре, дай Боже здраве, заминваме с Люси за село Правец — Ботевградско (Ценовото село). Те ще бъдат в Марково¹. А Райничка на Жоли с децата, Люси и аз отиваме в Правец. Жоли има там близък човек — хубава квартира — 3 стаи и кухня, с храната също било много добре. Днес бях при г-н Москов. Дадох му 3 разписки за заплатата — ще ти я изпращат от университета — чрез банката и външното министерство. Вярвам, че всичко ще се изпраща своевременно — поне така обеща г-н Москов. Ако ти замине — доцента ще я изпраща.

Дано Бог помогне да стигнем благополучно в Правец и да се върнем живи и здрави пак.

Дано Бог те пази мое скъпо, мое любимо дете! Дано Света Богородица те закриля! Дано бъдем живи и здрави да се видим пак.

Много ми е мъчно, че не ще съм тук, за да имам грижата с изпращането на заплатата — всичко вървеше тъй бързо и леко до сега!

Пиши на адрес:

Веса Генева

село Правец, Ботевградско

дом Иван Мутафчиев

Но, моля те, пиши по-често. Завчера получих писмото ти от 26 юни.

Дано Бог те пази!

Целуваме те всички

майка ти

Преди 3—4 дена ти писах дълго писмо.

С'Богом! Дано Бог пази всички ни! Дано Св. Богородица закрила всициа ни.

Дано Бог те пази!

Мое скъпо, любимо дете, дано пресветата Богородица те закрила всякога и навсякъде!

Дано Бог те пази!

29. IX. 943 г.

София

Скъпи Мишо,

Върнахме се от Дупница на 26 того — от 27 Люси почна училище. Прекарахме там 20 дена. Преди 2 дена получих писмото ти от 6 септ.

Ето през тези два дни непрекъснато тичам по въпроса за заплатата.

Не може да се нареди тъй както ти искаш — заплатата да ти се изпраща в пизети. Собствено, би могло, обаче не по курса, както на чиновниците в легаците, 350 лв. за 100 пизети, а 750 за 100 пизети. Ти нямаш сметка за това. В министерското постановление от 24 юли е казано „служещите в чужди държави“ — чиновници в легаците, учители в български училища в чужбина, се подразбирало в думата „чиновници, служещи“ и ти под никакъв начин не си могъл да минеш в тази категория.

Обаче имаше една опасност да се спре даване в швейцарски франка на заплатата ти. Преди 1 месец имало строго нареждане швейцарски франка да не се дават *абсолютно никому*. Само в краен случай това би могло да стане с разрешение на г. министър-председателя.

Преди да отида в Д-ца аз тичах по този въпрос — и се постигна, заплатата да ти се изплаща по курс, както до сега — в този смисъл ти телеграфирах от Дупница също и татко ти от София.

От банката днес ми казаха, че не може да попаднеш под постановлението за легационни чиновници, и по-добре е да се примириш с досегашното положение, за да не би да се откажат швейцарските франка.

Вуйчо ти е в Марково, като се върне и той ще опита, но се страхувам да не би да се предизвика ревизия на решението на управителния съвет на банката и да се съборка нещо.

Получих на време писмото с вестника, в който е поместено интервюто¹ за българската литература. Много, много се зарадвах.

Много ме обезпокои отслабването ти — 9 кгр. Но това е много! Боже мой! По-скоро да изтекат тези 4 месеца и да те видя завърнал се жив и здрав! Дано Бог те пази! Дано св. Богородица те закрила! Крепи ме само вярата в Бога и молитвите!

Дадоха по една извънредна заплата на чиновниците, така че сега за септември се получиха 2 заплати — едната с одръжки 5 800 лв. и извънредната — 6 300 лв.

Питах в банката дали може да изпратя и двете заплати сега. Казаха, сега да изпратя само редовната заплата, а за другата ще трябва разрешение от управителния съвет — да остава към края на годината под предлог за пътни пари. Ще я турна още днес в книжката ти (спестовната).

Дано успееш да си купиш зимно палто — старото действително е извехтало вече. Изобщо дрехи си направи, защото тук този въпрос е много мъчен.

Люси и аз през цялото лято бяхме близо 2 месеца в Етрополе и 20 дена в Дупница. Но не мога да се похваля от летуването. Хиляди неудобства, а в Етрополе и Люси и аз боледувахме.

Още имам тежка ангина — доктора се усъмни за дифтерит и ме инжектира. Явиха се усложнения. Но, слава Богу, всичко мина.

Сега, мисълта и грижата ми е за теб. Дано Бог те пази!

Получи се от Радоев преди отиването ми в Д-ца едно писмо. Пита за адреса ти, искал да направи някаква поръчка. Ти не си му писал нито една карта! — бил обиден, каза ми Койчев. Аз не съм му отговорила (на Радоев).

Хайде пък не се ядосвай за заплатата! Добре, че и това остана!

Дано Бог те пази! Дано св. Богородица те закрила!

Целувам те

твоя майка

Закъснявали са от университета с изпращане на заплатата — сега ще бъде по-редовна.
Изпрати *непременно* удостоверение от института, че специализираш в Мадрид — искат бан-
ката.

Утре изпращам чека 230 франка — заплатата за септември.

Дано Бог те пази!

1 Октомври
1943 г. София

Скъпи Мишо!

Днес бях при г-н Гунев — исках да изчерпя всички постъпки, за да може да се удовлетвори
искането ти — заплатата да се изпраща в пизети.

Г-н Гунев бе много любезен. Каза, че ако би имало и най-малката възможност, би удовлет-
ворил молбата ти, обаче такава нямало и абсолютно невъзможно е да се стори каквото и да е.

Министерското постановление било строго и изрично за легационните чиновници — абсо-
лютно никому другиму.

Помолих го да даде разрешение извънредната заплата да ти се изпрати сега — пак не могло.
Имало министерско постановление, извънредните заплати на лице във от България, дори и на
легаците, заплатата да се запази тук и когато се върнат да им се даде — чужда валута за извън-
редната заплата не се отпуска.

Обаче обеща, за пътни пари за връщане да се разреши да ти се изпратят.

Пиши колко ще ти бъдат нужни за пътни.

Вярвай тези 3 дена без крака останах от тичане. Обаче, имам съзнанието, че сторих всичко
каквото можеше да се стори — пред невъзможното трябва да се примирим.

Г-н Гунев е пряк, честен и открит, а като прибавиш към това и особената любезност и сър-
дечие, които проявява към теб, ще разбереш, че другояче не може и няма да се ядосваш. Здраве
да е само. Днес предадох чека — септемврийската заплата, във външното министерство. Ще го
изпратят с куриер, заедно с легационната поща. Бавенето на последните две заплати се дължи на
късното предаване на заплатата от университета. Мен ме нямаше — възложено било от универ-
ситета на новия асистент да вади чека и го предава на външното м-во, а това иска тичане цял ден.

Юлската заплата била дадена във външното м-во на 19 август, а тази от август също със за-
къснение 15 дена е предадена.

Сега вече, когато аз се прибрах, всичко ще върви както преди на време.

Бъди само жив и здрав. Купи ако е възможно повече чорапи за себе си — че тук няма. Осо-
бено мъжки.

Вчера ти изпратих писмото въздушна поща препоръчано и експресно — аз не съм знаела
за тази експресна поща — много бързо се получавали писмата — вече все така ще ги изпращам.
Пращай и ти твоите така, Малко по-скъло, но по-бърже.

Тук, нищо ново.

Хайде. Бъди жив и здрав! Дано Бог те пази! Дано Св. Богородица те закриля.

Целуваме те всички

Майка ти

Пиши, моля те веднага как си със здравето — позакрепна ли? Засили храната. Много съм
неспокойна.

Дано Бог те пази!

Дано Св. Богородица те закриля.

Дано Бог те пази! 1 Ноември
Дано св. Богородица те закриля! 1943 г. София

Мой скъпи Мишо!

И днес пак няма писмо от теб! Боже мой! Ако би знал само как се безпокоя! Ако би знаел колко съзри проливам! Последни твои писма имам от 19 август и от 6 септември. Не зная дали си получил писмата ми, също и заплатата за август и септември. Октомврийската заплатата изпратих на 29 октомври чрез народната банка телеграфно. Впредвид на нередовността на пощата, за по-сигурно изпратих я телеграфически. Малко по-скъпо ще се плаща, но за туй пък по-сигурно. По-неже заплатата се изпраща в швейцарски франка, от банката я препращат в Цюрих, а от там, швейцарската банка ще я препрати в Мадрид. Само че, разноските ми взеха само до Цюрих — 360 лв., а следуемите се разноси от Швейцария до Мадрид ще ти се одържат при изплащането — друго яче не могло. Вярвам, че си ги получил вече. Смятам и за напред заплатата да ти изпращам телеграфически, също и парите за път. Но ти нищо не пишеш за връщане — кога и колко да ти се изпратят за пътни пари. Впрочем, колко — това зависи от банката колко ще позволи да се изпратят.

Ако би знал само, колко много се безпокоя за пътуването ти, при наличността на честите бомбардировки, а пътя е тъй дълъг. Но вярата ми е в закрилата на Св. Богородица и Господа Бога Исуса Христа. Те ще бдят и сега над теб, както и при пътуването ти на отиване. Взemi си икониче в себе си, а и аз тук непрекъснато ще се моля. Бог ще чуе молитвите ми. И аз пак ще те видя. . . ще те притисна до сърцето си и ще бъда най-щастливата майка. . . Но Боже мой, защо тъй отдавна нямам писмо? . . . Да не би да си болен?! . . .

Ето, приближава именния ти ден — Димитровден. . . а ти си тъй далеч! Дано Бог те пази! Целува те майка ти Веса

По-рано Жולי ми казваше, че телеграфически не могло да ти се изпраща заплатата. Сега се отнесох до главния секретар на банката.

Дано Бог те пази! 18. X. 943 г.
София
Понеделник

Мой скъпи Мишо!

Все още нямам писмо от теб, а тъй съм неспокойна! Вестниците почнаха често напоследък да говорят за Испания и Португалия — Боже мой! Дано и занапред Испания остане вън от войната! Ти си там, и вярвай ми, възторгът с който говориш за Испания в писмото си, пробуди топло чувство и в мен спрямо тази страна и редом с молитвите си Бог да предпази България от ужасите на войната, аз отправям същата молба и за Испания. Дано Бог чуе молбите ми; пък и тези на всички българи и испанци и дано бъдем спасени и едните и другите от тежките изпитания на войната и бомбардировките. . .

На 1-ви ноември ти изпратих заплатата, последваха и две писма едно след друго. Навярно си ги получил вече.

Ами кога смяташ да се връщаш? Боже! Ужас ме обзема при мисълта за пътуването ти, при наличността на непрекъснатите бомбардировки! Дано можеш да се върнеш през Швейцария — може би този път би бил по-спокоен. До кога ще ти бъде давана стипендията. Аз все се надявам, че войната ще се свърши и че ти ще пътуваш обратно за България при спокойни времена.

По въпроса с връщането ти, съветвай се с г-н Драганов — да го ускориш или поотложиш. Тук, впредвид на войната, от университета и министерството на просветата, сигур биха ти предложили командировката, стига там в Испания да е спокойно.

Колко пари биха ти били нужни за път и кога да се изпратят. Пиши, моля те, по-често, много, много ми е мъчно и съм тъй неспокойна поради дългия път, който ти предстои.

Но, дано Бог те пази! Дано Света Богородица те закриля!

А как ми се иска да те видя час по-скоро!

В събота идва Койчев у дома — как му се радвах, а и как тъжно ми бе в същото време! . . . Той получил от тебе една-единствена карта (илюстрирана, която е пътувала цели 4 месеца).

В къщи слава Богу всички сме добре. Правих мармелади и все благославях да ги ядем заедно с тебе. . . Станаха много хубави.

Взема ли си вече зимно палто? — непременно стори това.

Хайде, мое любимо дете, дано Бог те пази! Дано св. Богородица те закриля!

Целува те горещо майка ти.

Дано Бог те пази!

21. XII. 1943 г.

Дано св. Богородица те закриля!

София

Мое скъпо съкровище, мое свидно, любимо дете!

Иска ми се непрекъснато да ти пиша — така, в моменти на писането, чини ми се, че чувствавам самия теб край себе си. Обаче, писмата от теб са тъй редки, и Боже мой! така скъпи! Тъй ми е наболяла душата за теб, тъй непрекъснато мисълта ми е с теб! И въпреки всичко, ако ти можеше да останеш в Мадрид, ако ти се продължеше стипендията, щях да се чувствавам по-спокойна — щастлива дори. Този дълъг път, тези бомбардировки, които все повече и повече те засият, този голям риск, с който е придружено далечното пътуване, просто ме подлудяват.

Смятам, че командировката от тук ще се продължи непременно с 6 месеца, а ако войната се развихри и открие втори фронт, сигур ще се продължи и с цяла година. Изобщо въпроса с командировката от тук хич да не те плаши. Г-н Москов каза, това е най-лесното и най-малко трябва да мислиш за него. Важното е да се избере по-спокойно време за пътуване.

Ти след боледуването имаш нужда от почивка и закрепване — този рискован, тревожен и дълъг път как ще понесеш. Дори само опасността от простуда да бе и това не е малко.

Ти прави ли постъпки за продължение на стипендията. Помоли и г-н Драганов да ходатайства. Дори в краен случай, някаква работа малка не би ли могъл да намериш като лекар-специалист, за да си подпоможнеш издръжката. Но, Боже мой, скъпа рожбо, тъй ме плашат бомбардировките из пътя, че не знам вече какво да те посъветвам. А и тук вече не е много спокойно.

Източен и отслабнал от тежките боледувания през лятото и есента, ти имаш такава нужда от почивка, спокойствие и силна храна.

Но, ти, който си така разумен и дълбок, ще обсъдиш всичко обстойно и спокойно и ще направиш това, което е най-добре за здравето и живота ти. В тези тежки времена най-важното е човек да запази само живота и здравето си — всичко друго трябва да бъде второстепенно. Страхуваш се в университета тук да не са недоволни от продължението на командировката — всички желаят само едно — да се завърнеш жив и здрав, та по-късно или по-рано, това няма значение. Така много те ценят и обичат всички професори.

Дано Бог те пази! Целува те майка ти Веса.

Парите за път са готови — чакам разрешение от Народната банка и Министерския съвет за разрешение да ги изпратя — навярно утре.

ПОЯСНИТЕЛНИ БЕЛЕЖКИ

Писмо от 26. I. 1943 г.

¹ Г-н Бехар — касиер, домакин, канцлер на испанската легация у нас.

² Д-р Христо Русев — бивш асистент на Димитър Димов по бактериология. През 1943 г. е на административна работа в Министерството на земеделието и държавните имоти. В периода около 1932—1945 г. между двамата съществува близка дружба.

³ Неразчетена дума.

⁴ Христо Петров — министър на Земеделieto и държавните имоти.

⁵ Д-р Руси Гюров — началник на Ветеринарната служба в Министерството на земеделието и държавните имоти.

⁶ Деян Деянов — личен приятел на Иван Харизанов, бивш народен представител.

⁷ За да се подготви и осигури пътуването си до Испания, Димитър Димов взел заеми от свои бивши съученици. Търси и други възможности да получи парична подкрепа. Изглежда, че молбата му е била удовлетворена само от Министерството на земеделието с минимална еднократна помощ.

⁸ Не е известно точно за какво се касае.

⁹ Първан Драганов — пълномощен министър на България в Мадрид.

- ¹⁰ Навсякъде Веса Генева пише пизети вместо пезети, ескутос вместо ескудо.
¹¹ Антон Разсуханов — интендант (главен снабдител) на дворците.
¹² Георги Керекос — съветник по печата в българската легация в Мадрид.
¹³ Става дума за брата на Веса Генева Иван Харизанов — виден юрист и общественик.
¹⁴ Може би става дума за Симеон Блъсков — стопански съветник в българската легация в Мадрид.

- ¹⁵ Никола Тодчев — първи секретар в българската легация в Мадрид.
¹⁶ Славка Харизанова — дъщеря на Любомир Харизанов, брат на Веса Генева. Петър Тасев — неин съпруг.
¹⁷ Людмила Генева — сестра на Димитър Димов.
¹⁸ Допълненията след подписа на подателката са направени обикновено вертикално върху тясното свободно поле на първата страница, понякога продължават и върху полето на следващия лист.

Писмо от 4. 11. 1943 г.

¹ Димитър Димов е занесъл предвидливо със себе си в Испания първите си печатани работи — романа „Поручик Бенц“, разказите „Севастопол, 1913 г.“ и „Карнавал“ и пътеписа „Субтропични брегове“. А Веса Генева му изпраща впоследствие допълнителни екземпляри. Сведенията сочат, че те наистина са се оказали добър посредник между него и хората, с които за пръв път се среща в тази страна — събудили са интереса им, извоювали са му авторитет и симпатии, породили са готовност за съдействие.

- ² Добри Божилов — министър на финансите.
³ Кирил Гунев — управител на Народната банка.
⁴ Г-жа Топалджикова — съпруга на Стефан Топалджиков, съученик на Димитър Димов, заедно с когото писателят пътувал до Берлин на път за Мадрид.

⁵ Проф. Моско Москов — ръководител на Анатомическия институт във Ветеринарномедицинския факултет на Софийския университет, чийто асистент е Димитър Димов от началото на 1940 г.

Писмо от 6. 11. 1943 г.

- ¹ Никола Гутуранов — съпруг на втората дъщеря на Любомир Харизанов, Райна.
² Вероятно тождесен с Г-жа Топалджикова, която проф. Москов издействувал за Димитър Димов от института „Кахаля“ чрез посредничеството на г-н Паленсиа.

Писмо от 10. 11. 1943 г.

- ¹ Славка Бързачка — по-голяма сестра на Веса Генева, която живеела в Кюстендил.
² Г-н Ганчев — ветеринарен офицер във военната ветеринарна служба към Генералния щаб на армията, с когото Димитър Димов имал познатство.

Писмо от 11. 11. 1943 г. на Люси

¹ Писмото на Люси (Людмила Генева) приключва с поедна примитивна рисунка на човечета в двата края на листа.

Писмо от 11. 11. 1943 г. на Веса Генева

- ¹ Написано е върху свободните страници от писмото на Людмила Генева.

Писмо от 19. 11. 1943 г., 9 ч. сутринта

- ¹ Касае се за мотото из Бодлер, поставено в началото на романа „Поручик Бенц“. Димитър Димов правилно е цитирал френския поет.
² Със заповед № 603 от 12. 11. 1943 г. на Министерството на народното просвещение Димитър Димов е преназначен (повишен) от асистент за просектор (главен асистент).

Писмо от 19. 11. 1943 г., 1 ч. сл. обед

¹ 1. Вероятно се говори за т. нар. 13-а заплата — допълнително едномесечно или двумесечно възнаграждение, давано на служителите в края на календарната година.

Писмо от 1. 111. 1943 г.

- ¹ Майор Никола Чолаков — военен аташе в българската легация в Мадрид.
² Осребряването на чека в Лисабон, където валутата била свободно трансфируема, означавало срещу 230 швейцарски франка Димитър Димов да получава 1200—1300 пезети. Докато курсът чрез испанската банка бил далеч под реалната стойност на швейцарския франк, при това нестабилен, тъй като инфлацията е в пълен ход — пезетата се обезценява ежемесечно.

Писмо от 5. 111. 1943 г.

¹ Генерал Никола Чолаков. Съпругата му Милена Атанасова е от Дупница и има далечно родство с Харизанови.

² Запазен е само първият лист на писмото. Последният абзац представлява послепис върху полето на първата страница.

Писмо от 8. III. 1943 г.

¹ Проф. Стефан Иванов, тогава доцент, е първият асистент на проф. Моско Москов, Димитър Димов — вторият.

² Димитър Димов изискал този препарат за нуждите на института „Кахал“.

³ Д-р Петър Николов, фармацевт, по-късно професор.

⁴ Проф. Асен Петков.

Писмо от 7. V. 1943 г.

¹ От своя съученик Стефан Топалджиков Димитър Димов направил паричен заем във връзка със замиването си за Испания.

² Към писмото е приложена снимка 11/8 см., на която са фотографирани Руси Гевев, Веса Генева и Людмила Генева на една от софийските улици. Надписана е с ръката на Людмила Генева: „На Мишо, 8. V. 1943 г., София.“

Писмо от 21. V. 1943 г.

¹ Борис Койчев, по-късно професор по биохимия, съученик и най-близък приятел на Димитър Димов.

² Христо Радоев — съученик на Димитър Димов.

³ През 1943 и 1944 г. Руси Гевев, вторият баща на Димитър Димов, работи като тютюнев експерт по македонските тютюни.

Писмо от 2. VI. 1943 г.

¹ Далечен родственик на Харизанови.

² Отнася се вероятно за квартал „Бешика“.

Писмо от 16. VI. 1943 г.

¹ Петър Нейков — дългогодишен бивш дипломат.

² Райна Калчева — доведена дъщеря на Иван Харизанов. Цено Ценов — неин съпруг.
³ Теофана х. Калчева, която има заслуги за издействие стипендията на Димитър Димов посредством г-н Паленсия, е братовчедка на втората съпруга на Иван Харизанов — Ганка.

⁴ Отнася се за семейството на Иван Харизанов.

Писмо от 6. VII. 1943 г.

¹ Проф. Тончо Радев — като асистент Димитър Димов работи най-напред при него (за около една година, води упражненията по физиология на домашните животни).

² След като гостувал известно време в Мадрид на сина си Тодор Нейков (по това време секретар на българската легация), през 1943 г. Петър Нейков изнесъл в „Средец“ няколко беседи с общи впечатления от Испания, които били посрещнати с голям интерес.

³ Има се предвид вероятно „Нова българска литература“ ч. I и ч. II, издадени от Георги Константинов през 1943 г.

⁴ Мара Кинкел, близка приятелка на Веса Генева, съпруга на Иван Кинкел — философ и социолог.

⁵ Славка Бързачка.

⁶ Йордан Балева — литературен критик.

⁷ Добромир Чилингиров — издател на „Поручик Бенц“.

⁸ Райна Харизанова-Гутуранова, дъщеря на Любомир Харизанов.

⁹ Домашна помощница в семейство Гевеви.

Писмо от 12. VII. 1943 г.

¹ С. Марково, Пловдивско.

Писмо от 29. IX. 1943 г.

¹ В сп. „Хувентуд“ („Младост“) от 12. VIII. 1943 г. испанският приятел на Димитър Димов Хуан Едуардо Сунига помества „Съвременната литература в България. Беседа с д-р Димов“.